

XII Археологічний з'їзд як форма організації науки

І. М. Скирда, В. В. Скирда

У статті проаналізовано підготовку та роботу XII Археологічного з'їзду, який відбувся у Харкові в 1902 році, в контексті організації науки на початку ХХ ст. В статті доведено вагоме історичне значення та гучний науковий і громадський резонанс харківського археологічного форуму, надано короткий історіографічний огляд праць науковців, які в залежності від своїх фахових інтересів зверталися до наукового доробку XII Археологічного з'їзду.

Ключові слова: археологічний з'їзд, організація науки, наукова комунікація.

Наприкінці ХІХ ст. в Європі однією з нових форм організації науки в галузі археології стають міжнародні з'їзди та конгреси, що відображають зростаючий розмах досліджень і збільшення чисельності археологів-професіоналів. Перший Міжнародний конгрес доісторичної антропології та археології відбувся в Невшателі (Швейцарія) у 1866 р. з ініціативи Габрієля де Мортільє. На фоні цих подій починається організація та проведення археологічних з'їздів в Російській імперії.

Із 15 археологічних з'їздів, організованих Московським археологічним товариством, 6 відбулися в українських містах – Києві (двічі), Одесі, Харкові, Катеринославі, Чернігові. На цих наукових форумах обговорювалися актуальні загальнотеоретичні та практичні проблеми, ставилися завдання щодо реформування наукових інституцій, ішов процес творення фахових «інтелектуальних співтовариств» [70, 61, 42-43, 33], налагоджувалися канали наукової комунікації [34-35, 62, 44], що врешті-решт сприяло дисциплінації та інституалізації археологічної/історичної науки [52, 77]. Завдяки археологічним з'їздам, які були проведені в Україні, розпочалося комплексне вивчення археологічних пам'яток на її території; тут виникли школи дослідників найдавнішого минулого. Відповідно,

археологія формувалася як окрема наука зі своїми методами, теоріями і кадрами.

До числа базових механізмів функціонування і розвитку науки та її зв'язків із суспільством слід віднести наукову комунікацію. На думку В. П. Корзун її стан (широта, протяжність, інтенсивність) визначає життєздатність наукової спільноти, відбивається на рівні ефективності досліджень [35, с. 292].

Яскравим прикладом формування мережі наукової комунікації стала ретельна підготовка XII АЗ [71]. Роль організаторів і координаторів підготовчих робіт взяли на себе МПК та ХПК. Професійна координація науково-дослідної і пошуково-експедиційної роботи стала запорукою успішної діяльності харківського з'їзду. За розмахом і масштабністю підготовчих робіт XII АЗ посів провідне місце в загальній історії археологічних з'їздів.

Для координації зусиль та розгортання досліджень за ініціативи ХПК були створені його регіональні комісії та відділення в Ніжині, Полтаві, Воронежі, Курську, Катеринославі, Новочеркаську, Катеринодарі [8-9, 72 та ін.].

Важливу роль у підготовці та проведенні харківського археологічного форуму відіграли наукові товариства (ХІФТ, НІФТ, ІГНЛ).

На окрему увагу заслуговує і науково-пошукова та дослідницька діяльність статистичних комітетів та архівних комісій. Їхня діяльність активізувалася особливо в тих регіонах, які потрапляли до сфери наукового інтересу археологічного з'їзду. Представники статистичних комітетів і архівних комісій брали активну участь у діяльності регіональних попередніх комітетів і комісій із підготовки XII АЗ, а в майбутньому й у роботі з'їзду.

Важливим наслідком роботи XII АЗ, було те, що його організатори зберегли вагомий науковий доробок для нащадків. Це перш за все видання «Трудов ХПК...» [84-85], «Каталогов...» різних відділів виставки [25-32], «Известий...» [21], «Альбома виставки...» [1] XII Археологічного з'їзду. У фондах Відділі писемних джерел Державного історичного музею у Москві зберігається низка листів, пов'язаних із роботою над редагуванням та виданням «Трудов...» XII АЗ [81-83].

Перш за все, необхідно відзначити результати археологічних робіт. Під час підготовки та проведення харківського археологічного

форуму була виявлена, обстежена та досліджена велика кількість археологічних пам'яток, які хронологічно належали до різних історичних епох: від доби палеометалу до середньовіччя. Здобути під час розкопок матеріали значно розширили джерельну базу дослідження давньої історії України, що дозволило переглянути усталені уявлення про її найдавніше минуле й окреслити напрями подальших наукових пошуків.

Археологічні дослідження на Харківщині дали можливість В. О. Городцову [10-13] виділити три нові археологічні культури доби енеоліту-бронзи: ямну, катакомбну, зрубну. Було відкрито та покладено початок дослідженню пам'яток салтівської археологічної культури. Вивчення багатьох археологічних пам'яток, яке було започатковане в процесі підготовки XII АЗ, продовжується й до сьогодні. Це всесвітньо відомий археологічний комплекс із кількох селищ, ґрунтового та катакомбного могильників із городищем-фортецею неподалік від с. Верхній Салтів, пов'язаний з історією Хозарського каганату; славнозвісне Донецьке городище поблизу м. Харків, яке згадується в «Слові о полку Ігоревім» тощо.

Важливе наукове значення мав укладений Д. І. Багалієм [2, 4] звід археологічних пам'яток Харківської губернії, репрезентований у вигляді археологічної карти та пояснювального тексту до неї. Не менш цінним здобутком стала й карта грошових скарбів і окремих монет Харківської губернії, презентована на XII АЗ В. Ю. Данилевичем [15]. Також необхідно відзначити результативні розкопки О. М. Покровського [48-50], К. М. Мельник [41], Є. П. Трифільєва [79-80], В. Ю. Данилевичем [14, 17, 19] та ін.

Аналіз роботи секцій етнографічного, краєзнавчого, мистецтвознавчого спрямування дозволяє зробити висновок про українознавчий характер XII АЗ (вивчення автентичного фольклору, кобзарський концерт, дослідження побуту, національного костюму, житла, ремесел тощо). Свій внесок у розробку зазначених проблем зробили М. Ф. Сумцов [78], А. М. Краснов [36], О. П. Радакова [53-54], Є. К. Редін [55-60], А. П. Покровський [51], Д. І. Багалій [3] та ін.

Організатори та учасники XII АЗ продовжили пошук оптимальної моделі організації архівної справи (доповіді Д. Я. Самоквасова) [68-69]. На з'їзді постало питання про створення належних умов зберігання документальної спадщини.

XII АЗ відіграв значну роль у виявленні й дослідженні писемних пам'яток, що відображають історію та культуру України. До наукового обігу було введено чимало історичних джерел з історії Гетьманщини та Слобідської України тощо. Дані матері, переважно були розміщені в другому тому «Трудов» ХПК [85].

Виставка, організована до XII АЗ, стала найяскравішою культурною подією в історії Харківщини початку ХХ ст. [74] Її експозиції поклали початок якісно новому підходу до вивчення пам'яток матеріальної культури. Виставка стала важливим підґрунтям для формування музейного осередку в Харкові, а її експонати склали основу майбутніх археологічного, етнографічного та церковно-історичного музеїв. Вона стала яскравою формою репрезентації наукових результатів та взаємодії з громадськістю.

Харківський археологічний форум став важливим чинником активізації процесу формування фахового інтелектуального співтовариства на початку ХХ ст. Це зайвий раз підтверджує думку дослідниці І. І. Колесник, яка відзначає, що важливою функцією інтелектуальних співтовариств на українському ґрунті є легітимізація культурного дискурсу – утворення й поширення різноманітних культурно-освітніх практик, продовження традицій, збереження цінностей. На думку дослідниці саме існування інтелектуальних співтовариств в Україні в умовах тривалої бездержавності та інституціональної нелегітимності українських культурно-освітніх установ, створювали умови для використання інтелектуальних об'єднань для легітимізації українських форм розумово-освітніх практик в імперському дискурсі [33, с. 170, 171, 177].

Проведення XII АЗ сприяло подальшій професіоналізації та інституалізації історичної науки: розширенню напрямів і тематики наукових досліджень, виробленню нових методологічних норм, удосконаленню методів дослідження, акумулюванню наукового досвіду тощо. Соціальна інституалізація приводила до консолідації наукової спільноти фахівців, появи спеціалізованих структур в академічних і навчальних центрах; утвердження археології як навчальної дисципліни в системі професійної підготовки істориків; до формування системи нормативів, які визначали дослідницьку практику археологів, характер і форми їх комунікації тощо.

Організація окремих секцій під час роботи XII АЗ відобразила схему «когнітивної організації науки». Перш за все це стосується

наукової спеціалізації і дисциплінізації історичної науки (етнографія, археологія, нумізматики, архівознавство тощо), що позначилося на характері наукових публікацій, дисциплінізації наукового дискурсу. Таким чином, XII АЗ став важливою віхою на шляху розвитку як археології, так і інших історичних дисциплін, формування наукових співтовариств гуманітаріїв.

Заслухані під час роботи XII АЗ доповіді та наукові дискусії навколо них стали важливим кроком на шляху кристалізації багатьох проблем археології, історії, етнографії, мистецтвознавства тощо, сприяли процесам дисциплінації та професіоналізації історичної науки, формуванню нових наукових шкіл, заснуванню науково-просвітницьких установ. Підготовка та проведення XII АЗ дає можливість визначити основні тенденції розвитку вітчизняної археологічної/історичної науки початку ХХ ст.

XII АЗ мав вагоме історичне значення та гучний науковий і громадський резонанс. Уже його організатори та учасники осягли непересічне значення цієї події. Перші підсумки роботи були підбиті на заключному засіданні харківського археологічного форуму. Аналізуючи результати його роботи, П. С. Уварова відзначила, що з'їзд поклав початок дослідженню т. зв. «половецького степу» [21, с. 233].

Нечисленні публікації початку ХХ ст. мали переважно оглядово-описовий характер, хоча й містили певні намагання визначити роль і місце XII АЗ в історії історичної науки. Вони, як правило, містили позитивну оцінку діяльності харківського археологічного форуму (П. С. Уварова, Д. І. Багалій, Л. Львовський та ін.) [21, с. 233, 235; 37-38] і лише деякі статті мали критичний характер (О. І. Маркевич, К. Трильовський (М. Залізняк) [40, 20].

Аналізуючи науковий доробок з'їзду, голова ХПК Д. І. Багалій відзначив що більшість питань, винесених на засідання секцій, мали вагоме наукове значення. Він констатував, що більшість доповідей була присвячена первісним старожитностям. І це було зрозуміло, адже саме XII АЗ відкрив науковому співтовариству малодосліджену, але надзвичайно цікаву та перспективну в археологічному відношенні Харківську та сусідні з нею губернії. Крім наукового резонансу, Д. І. Багалій неодноразово підкреслював освітнє та громадське значення XII АЗ, відзначаючи, що участь у його роботі брали учителі, священики, краєзнавці [21, с. 235].

Нове переосмислення результатів роботи XII АЗ Д. І. Багалієм відбулося в 20-рр. ХХ ст. на хвилі політики українізації. У своїй «Автобіографії» він відзначив, що успіх XII АЗ був «виключний». Д. І. Багалій зробив наголос на українознавчому характері з'їзду, адже більшість доповідей, проголошених на ньому, «здебільшого торкалися України» [5, с. 104-110]. Важко не погодитися з головою ХПК, який відзначив, що під час підготовки та роботи XII АЗ було започатковане комплексне археологічне дослідження значної території Лівобережної України, відбувалося вивчення української традиційної побутової культури, визначалися особливості церковного мистецтва Слобожанщини, вводився до наукового обігу величезний пласт архівного нарративу, який давав цінний матеріал для вивчення та дослідження української історії.

Надалі XII АЗ надовго випадає з поля зору науковців, хоча археологи, які досліджували ті чи інші археологічні культури, репрезентовані на харківському археологічному форумі, неодноразово зверталися до його напрацювань та матеріалів.

Зростання інтересу до історії археології в середині 1980-х рр. ХХ ст. виводить із тіні забуття й XII АЗ. Однією з перших серед українських дослідників історією археологічних з'їздів зацікавилася Г. К. Швидько [89-90].

Єдина спроба системно підійти до діяльності археологічних з'їздів, які проводилися в Україні, була зроблена в статтях і дисертації О. М. Каковкіної у 1998 році [22].

У 2004 р. вийшли друком праця С. П. Юренко про археологічні з'їзди, що відбулися в Україні [91].

Серед українських дослідників, враховуючи фахові інтереси, до археологічної проблематики XII АЗ зверталися В. В. Скирда [72], І. А. Сніжко [75], Г. Г. Руденко [67], С. М. Ляшко [39] та ін.

Дослідження з етнографічної тематики стали об'єктом вивчення В. З. Фрадкіна [87-88], І. С. Романенко [65-66] та інші.

С. І. Побожій [46-47], О. Г. Павлова [45], С. А. Бахтіна [6-7], І. А. Карсим [23-24] та ін. у своїх розробках торкалися окремих питань церковної археології та історії мистецтва.

Питання візантиністики потрапили до сфери наукового дослідження С. Б. Авруніної та М. Є. Домановської [19].

Вплив XII АЗ на розвиток вітчизняного музейництва розглядався у невеличких розвідках Л. Л. Рибальченко [63-64].

Наукові здобутки окремих учасників XII АЗ та їхній внесок у підготовку й роботу харківського археологічного форуму розглядали, М. М. Красіков, Р. І. Філіппенко [86], Т.О. Сосновська [76] та ін.

Логічним завершенням вивчення історії підготовки та проведення XII АЗ став захист наприкінці 2016 року дисертації І. М. Скирди «XII Археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення».

Таким чином, підготовка до XII АЗ сприяла розвитку вітчизняної археології, етнографії, краєзнавства, нумізматики, мистецтвознавства тощо. Ця подія активізувала роботу зі збирання та вивчення пам'яток духовної та матеріальної культури населення Слобожанщини, Лівобережної та Південної України; сприяла формуванню харківського центру гуманітаристики; викликала інтерес в інтелігенції, студентства до історичного краєзнавства; дозволила ввести до наукового обігу нові архівні, фольклорно-етнографічні та мистецтвознавчі матеріали.

Примечания:

1. Альбом выставки XII археологического съезда в г. Харькове / под ред. Е. К. Редина. – Москва, 1903. – 25 с., 56 л. фот.
2. *Багалей Д. И.* Объяснительный текст к археологической карте Харьковской губ. / Д. И. Багалей // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 1–92.
3. *Багалей Д. И.* Основание города Харькова : [крат. излож. докл.] / Д. И. Багалей // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 379–380.
4. *Багалей Д. И.* Предисловие к археологической карте Харьковской губ. / Д. И. Багалей // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. I–IV.
5. *Багалій Д.* Автобіографія : П'ятдесят літ на сторожі української науки та культури / Д. Багалій. – Київ : [б. в.], 1927. – 163 с.
6. *Бахтіна С. А.* До проблеми вивчення історії церковних старожитностей з виставки XII археологічного з'їзду у м. Харкові / С. А. Бахтіна // Треті Сумцовські читання : матеріали наук. конф., присвяч. 95-річчю XII археол. з'їзду, 18 квіт. 1997 р. / Упр. культури і мистецтв Харків. облдержадмін., Харк. іст. музей. – Харків, 1998. – С. 6–10.

7. *Бахтіна С. А.* Матеріали до вивчення історії пам'яток церковної старовини з виставки XII археологічного з'їзду міста Харкова / С. А. Бахтіна // Четверті Сумцовські читання : матеріали наук. конф., присвяч. 135-річчю Є. К. Редіна / Харків. іст. музей. – Харків, 1999. – С. 25–27.
8. *Бойко А. Л.* Участие Донского отделения предварительного комитета в подготовке и работе XII Археологического съезда 1902 г. в Харькове / А. Л. Бойко, И. Н. Скирда // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. – 2016. – № 1 (189). – С. 28-35.
9. *Бойко А. Л.* Донское отделение предварительного комитета XII археологического съезда / А. Л. Бойко // Проблеми історії та археології України : матеріали VIII Міжнар. конф., 9–10 листоп. 2012 р., м. Харків. – Харків, 2012. – С. 93.
10. *Городцев В. А.* Результаты исследований, произведенных научными экскурсиями XII археологического съезда / В. А. Городцев // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 110–121.
11. *Городцев В. А.* Материалы археологических исследований на берегах р. Донца, Изюмского уезда Харьковской губернии / В. А. Городцев // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 226–340.
12. *Городцов В. А.* Результаты исследований в Изюмском уезде Харьковской губернии 1901 года / В. А. Городцов // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 174–225.
13. *Городцов В. А.* Раскопки Донецкого городища : [крат. излож. докл.] / В. А. Городцов // Известия XII археологического съезда в Харькове, 15–27 августа 1902 г. – Харьков, 1902. – С. 119–120.
14. *Данилевич В. Е.* Донецкое и Хорошевское городища / В. Е. Данилевич // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 2. – С. 227–229, 2-я паг.
15. *Данилевич В. Е.* Карта монетных кладов и единичных монет Харьковской губернии / В. Е. Данилевич // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 374–410.
16. *Данилевич В. Е.* Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах Харьковской губ. / В. Е. Данилевич // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 365–372.

17. *Данилевич В. Е.* По поводу одного погребения, вырезанного с землей [на границе Богодуховского и Ахтырского уездов] / В. Е. Данилевич // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 361–364.
18. *Данилевич В. Е.* Раскопка курганов около с. Буд и х. Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии / В. Е. Данилевич // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 411–433.
19. *Домановская М. Е.* XII археологический съезд и харьковская византистика / М. Е. Домановская // Научные ведомости. – 2013. – № 15 (158) : Сер. : История. Политология. Экономика. Информатика. – Вып. 27. – С. 55–61.
20. *Залізняк М.* Праці археологічних з'їздів у Харкові й Катеринославі / М. Залізняк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1909. – Т. 90, кн. 4. – С. 179–212.
21. Известия XII археологического съезда в Харькове, 15–27 августа 1902 г. – Харьков : Электр. типо-литогр. С. А. Шмерковича, 1902. – VI, 238 с.
22. *Каковкіна О. М.* Археологічні з'їзди другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в Україні: наук. та суспільно-політ. аспекти : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Каковкіна Ольга Миколаївна. – Дніпропетровськ, 1998. – 216 с.
23. *Карсим І. А.* Основні тенденції розвитку церковної археології у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / І. А. Карсим // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Історія. – 1999. – Вип. 44. – С. 24–27.
24. *Карсим І. А.* Розробка проблем церковної археології на археологічних з'їздах другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / І. А. Карсим // *Vita Antiqua*. – 1999. – № 2. – С. 240–246.
25. Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. – Харьков : Паровая тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья, 1902. – 897 с., разд. паг.
26. Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. Отдел древностей, добытых из раскопок и случайных находок. – Харьков : Тип. губ. правл., 1902. – III, 233, 30 с.
27. Каталог выставки XII археологического съезда в г. Харькове. Отдел старопечатных книг. – Харьков : Типо-литогр. И. М. Варшавчика, 1902. – 162 с.
28. Каталог выставки XII археологического съезда в Харькове. Картографический отдел. – Харьков : Электр. типо-литогр. С. А. Шмерковича, 1902. – 23 с.

29. Каталог выставки XII археологического съезда в Харькове. Нумизматический отдел / сост. В. Е. Данилевич. – Харьков : Тип. губ. правл., 1902. – 8 с.
30. Каталог выставки XII археологического съезда в Харькове. Отдел исторических древностей / сост. Е. К. Редин. – Харьков : Печ. дело, 1902. – 79 с.
31. Каталог выставки XII-го археологического съезда (в Харькове). Этнографический отдел. – Харьков : Паровая тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья. – III, 139, 8 с.
32. Каталог XII археологического съезда в г. Харькове. Отдел церковных древностей / сост. Е. К. Редин. – Харьков : Тип. губ. правл., 1902. – III, 162, 28 с.
33. Колесник І. І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимізації культурної історії України. ХІХ століття / І. І. Колесник // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 169–193.
34. Корзун В. П. Коммуникативное поле современной исторической науки: от размышлений историографов к опытам описания / В. П. Корзун, В. Г. Рыженко // Диалог со временем : альм. интеллектуальной истории. – 2011. – Вып. 37. – С. 24–44.
35. Корзун В. П. Коммуникативное поле исторической науки: новые ракурсы историографического исследования / В. П. Корзун // История и историки в пространстве национальной и мировой культуры ХVIII–ХХІ веков. – Челябинск, 2011. – С. 290–302.
36. Краснов А. Н. Эволюция жилища и одежды крестьян ближайших окрестностей г. Харькова : [крат. излож. докл.] / А. Н. Краснов // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 292–293.
37. Львовский Л. Итоги Харьковского археологического съезда / Л. Львовский // Живописная Россия. – 1902. – № 93. – С. 492–495.
38. Львовский Л. Итоги Харьковского археологического съезда / Л. Львовский // Живописная Россия. – 1902. – № 94. – С. 504–507.
39. Ляшко С. М. Про участь В. Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII археологічного з'їзду у Харкові / С. М. Ляшко // Археологія. – 2003. – № 2. – С. 132–135.
40. Маркевич О. Харківський археологічний з'їзд / О. Маркевич // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1903. – Т. 53, вип. 3. – С. 1–18.
41. Мельник Е. Н. Раскопки курганов в Харьковской губернии 1900–1901 г. / Е. Мельник // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 673–743.

42. *Мягков Г. П.* Научное сообщество в исторической науке: опыт «русской исторической школы» / Г. П. Мягков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2000. – 298 с.
43. *Мягков Г. П.* Научное сообщество историков дореволюционной России в свете «старой» и «новой» модели историографического исследования / Г. П. Мягков // Диалог со временем : альм. интеллектуал. истории. – 2011. – Вып. 34. – С. 206–214.
44. *Огурцов А. П.* Научный дискурс: власть и коммуникация (дополнительность двух традиций) / А. П. Огурцов // Философские исследования. – 1993. – № 3. – С. 12–59.
45. *Павлова О. Г.* XII археологічний з'їзд та проблема вивчення церковного мистецтва та старожитностей Харківщини / О. Г. Павлова // Віра і Розум. – 2000. – № 1. – С. 162–168.
46. *Побожий С. И.* XII археологический съезд в Харькове (1902 г.) в его отношении к изучению вопроса археологии и искусств Слобожанщины / С. И. Побожий // Проблемы археологии Сумщины : тез. докл. обл. науч.-практ. конф., апр. 1989 г. – Сумы, 1989. – С. 24–25.
47. *Побожий С. І.* З історії українського мистецтвознавства / С. І. Побожій. – Суми : Унів. кн., 2005. – 184 с.
48. *Покровский А. М.* Верхне-Салтовский могильник / А. М. Покровский // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 465–491.
49. *Покровский А. М.* О раскопках в селе Прелестном Изюмского уезда / А. М. Покровский // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 78–80.
50. *Покровский А. М.* О раскопках в Змиевском и Изюмском уезда / А. М. Покровский // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 365.
51. *Покровский А. П.* О золотарстве в Харьковской губернии : [крат. излож. докл.] / А. П. Покровский // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 353.
52. *Попова Т. Н.* Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: из истории Новороссийского университета / Т. Н. Попова. – Одесса : АстроПринт, 2007. – 533 с.
53. *Радакова Е. П.* Отчет о поездке по Старобельскому уезду / Е. П. Радакова // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 103–108.

54. Радакова Е. П. Этнографическая экскурсия по Екатеринославской губернии : [крат. излож. докл.] / Е. П. Радакова // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 294.
55. Редин Е. К. Икона «Недреманное Око» : [ст. 1] / Е. К. Редин // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 153–159;
56. Редин Е. К. Икона «Недреманное Око» : [ст. 2] / Е. К. Редин // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 344–347.
57. Редин Е. К. Материалы к изучению церковных древностей Украины. Церкви города Харькова / Е. К. Редин. – Харьков : Печ. дело, 1905. – 64 с.
58. Редин Е. К. Религиозные памятники искусств Харьковской губернии : [крат. излож. докл.] / Е. К. Редин // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 339–340.
59. Редин Е. К. О лицевых синодиках, поступивших в распоряжение Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда / Е. К. Редин // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 452–465, [6] вкл. л. ил.
60. Редин Е. К. Памятники церковных древностей Харьковской губернии / Е. К. Редин // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 44–48.
61. Репина Л. П. Интеллектуальные сообщества как объект и предмет сравнительно-исторического исследования: проблемы методологии / Л. П. Репина // Политические и интеллектуальные сообщества в сравнительной перспективе : материалы науч. конф., г. Пермь, 20–22 сент. 2007 г. – Пермь, 2007. – С. 89–92.
62. Решетникова Е. В. Научные коммуникации: эволюция форм, принципов организации / Е. В. Решетникова // Современное коммуникационное пространство: анализ состояния и тенденции развития. – Новосибирск, 2014. – Ч. 1. – С. 154–159.
63. Рибальченко Л. Л. XII археологічний з'їзд і розвиток музеїв Харківського університету / Л. Л. Рибальченко // Восьмі Сумцовські читання : матеріали наук. конф., присвяч. 100-річчю XII археологічного з'їзду. – Харків, 2003. – С. 5–7.
64. Рибальченко Л. Л. XII археологічний з'їзд і проблема створення музею місцевої історії та культури у Харкові / Л. Л. Рибальченко // Проблеми

- історії та археології України : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. до 100-річчя XII археологічного з'їзду в м. Харкові, 25–26 жовт. 2002 р. – Харків, 2003. – С. 174–177.
65. Романенко І. С. Кобзарське мистецтво на загальноросійських археологічних з'їздах / І. С. Романенко // Наукові праці : наук.-метод. журн. / Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв, 2008. – Т. 76 : Історичні науки. – Вип. 63. – С. 139–143.
66. Романенко І. С. Проблеми української церковної археології на археологічних з'їздах другої половини XIX – початку XX ст. / І. С. Романенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – 2009. – Вип. 2. – С. 33–38.
67. Руденко Г. Г. Життєвий та творчий шлях К. М. Мельник-Антонович / Г. Г. Руденко // Історія і культура Придніпров'я : Невідомі та маловідомі сторінки : наук. щорічник. – 2009. – Вип. 6. – С. 121–129.
68. Самоквасов Д. Я. О будущей архивной реформе в России : [крат. излож. докл.] / Д. Я. Самоквасов // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 374–375.
69. Самоквасов Д. Я. Русское архивное законодательство : [крат. излож. докл.] / Д. Я. Самоквасов // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 3. – С. 345–348.
70. Семенко І. С. Интеллектуальные сообщества: диалектика консолидации / І. С. Семенко // Политические и интеллектуальные сообщества в сравнительной перспективе : материалы Всерос. науч. конф., Пермь, 20–22 сент. 2007 г. – Пермь, 2007. – С. 16–18.
71. Скирда В. В. XII Археологічний з'їзд як форма наукової комунікації / В. В. Скирда, І. М. Скирда // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Історія археології: міжособистісні та інституціональні комунікації. – 2015. – Вип. 19. – С. 432-436.
72. Скирда В. В. Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920 рр.) / В. В. Скирда. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 164 с.
73. Скирда І. Н. Участие Курской историко-археологической комиссии в подготовке XII Археологического съезда в Харькове / І. Н. Скирда // Мир культуры: культуроведение, культурография, культурология [Текст]: сб. науч. тр. / под ред. Т. Н. Арцыбашевой, Г. А. Салтык; Курск. гос. ун-т. – Вып. 4. – Курск, 2015. – С. 105-110.
74. Скирда І. М. Виставка XII Археологічного з'їзду у Харкові: організація та проведення / І. М. Скирда // Південний архів. Історичні науки. – 2004. – Вип. 14. – С. 46-56.

75. *Сніжко І. А.* Проблематика кам'яного віку в матеріалах XII археологічного з'їзду / І. А. Сніжко // Треті Сумцовські читання : матеріали наук. конф., присвяч. 95-річчю XII археол. з'їзду, 18 квіт. 1997 р. / Упр. культури і мистецтв Харк. облдержадмін. ; Харк. іст. музей. – Харків, 1998. – С. 4–6.
76. *Сосновська Т. О.* Церковні старожитності в науковій діяльності Є. К. Редіна / Т. О. Сосновська // Четверті Сумцовські читання : матеріали наук. конф., присвяч. 135-річчю з дня народж. Є. К. Редіна / Харк. іст. музей. – Харків, 1999. – С. 16–18.
77. *Стельмах С. П.* Історична думка в Україні XIX – початку XX століття / С. П. Стельмах. – Київ : [б. в.], 1997. – 175 с.
78. *Сумцов Н. Ф.* Очерки народного быта : (Из этногр. экскурсии 1901 г. по Ахтыр. уезду Харьк. губ.) / Н. Ф. Сумцов // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. – Т. 2. – С. 1–57, 2-я паг.
79. *Трифильев Е. П.* Курганы с каменными бабами Купянского уезда Харьк. губ. / Е. П. Трифильев // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 141–144.
80. *Трифильев Е. П.* Археологическая экскурсия в Купянский уезд Харьковской губернии летом 1901 года / Е. П. Трифильев // Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. / под ред. Уваровой. – Москва, 1905. – Т. 1. – С. 131–140.
81. Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. Т. 1 / под ред. Уваровой. – Москва : Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1905. – IV, 751 с., 25 л. ил.
82. Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. Т. 2 / под ред. Уваровой. – Москва : Тип. Г. Лиснера и Д. Собко, 1905. – 590, 22 с.
83. Труды Двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902 : в 3 т. Т. 3 / под ред. Уваровой. – Москва : Тип. О-ва распространения полез. кн., 1905. – 427, 49 с.
84. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. Т. 1 / под ред. Е. К. Редина. – Харьков : Паровая типо-литогр. М. Зильберберг и с-вья, 1902. – 549, 54, 18 с. : ил., табл.
85. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда : в 2 т. Т. 2 / под ред. Е. К. Редина. – Харьков : Печ. дело, 1902. – 450, 241 с.
86. *Филиппенко Р. И.* Харьковская школа истории искусства: Е. К. Редин / Р. И. Филиппенко // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2010. – № 1. – С. 120–124.

87. Фрадкин В. З. XII археологический съезд и его значение в развитии отечественной этнографии / В. З. Фрадкин // Хазарский альманах. – 2002. – Т. 1. – С. 202–213.
88. Фрадкин В. З. XII археологический съезд и его значение в развитии этнографии на Украине / В. З. Фрадкин // История и археология Слободской Украины : тез. докл. и сообщ. Всеукр. конф., посвящ. 90-летию XII археол. съезда (Харьков – Старый Салтов, 19–21 окт. 1992 г.). – Харьков, 1992. – С. 75–77.
89. Швидько Г. К. Археологічні з'їзди і археографічні відкриття / Г. К. Швидько // Проблеми археології Подніпров'я : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 157–162.
90. Швидько Г. К. Роль археологічних з'їздів у вивченні історії місцевого краю / Г. К. Швидько // Тези доповідей і повідомлень 4-ї республіканської наукової конференції з історичного краєзнавства. – Київ, 1989. – С. 19–21.
91. Юренко С. П. Археологічні з'їзди в Україні / С. П. Юренко. – Київ : Шлях, 2004. – 44 с.

Скирда И. Н., Скирда В. В. XII Археологический съезд как форма организации науки. В статье проанализированы подготовка и работа XII Археологического съезда, который состоялся в Харькове в 1902 году, в контексте организации науки в начале XX в. В статье доказано важное историческое значение и громкий научный и общественный резонанс харьковского археологического форума, дан краткий историографический обзор трудов ученых, которые в зависимости от своих профессиональных интересов обращались к научному наследию XII Археологического съезда. **Ключевые слова:** Археологический съезд, организация науки, научная коммуникация.

Skyrda I. M., Skyrda V. V. XII Archaeological Conference as a form of science organization. The article analyzes the preparation and work of the XII Archaeological Conference, which took place in Kharkiv in 1902, in the context of the science organization in the early twentieth century. The article shows the historical significance and major scientific and public resonance of the Kharkiv Archaeological Forum, provides a brief historiographical review of the works of scientists, who, depending on their professional interests, turned to the scientific results of the XII Archaeological Conference.

Key words: archaeological conference, organization of science, scientific communication.